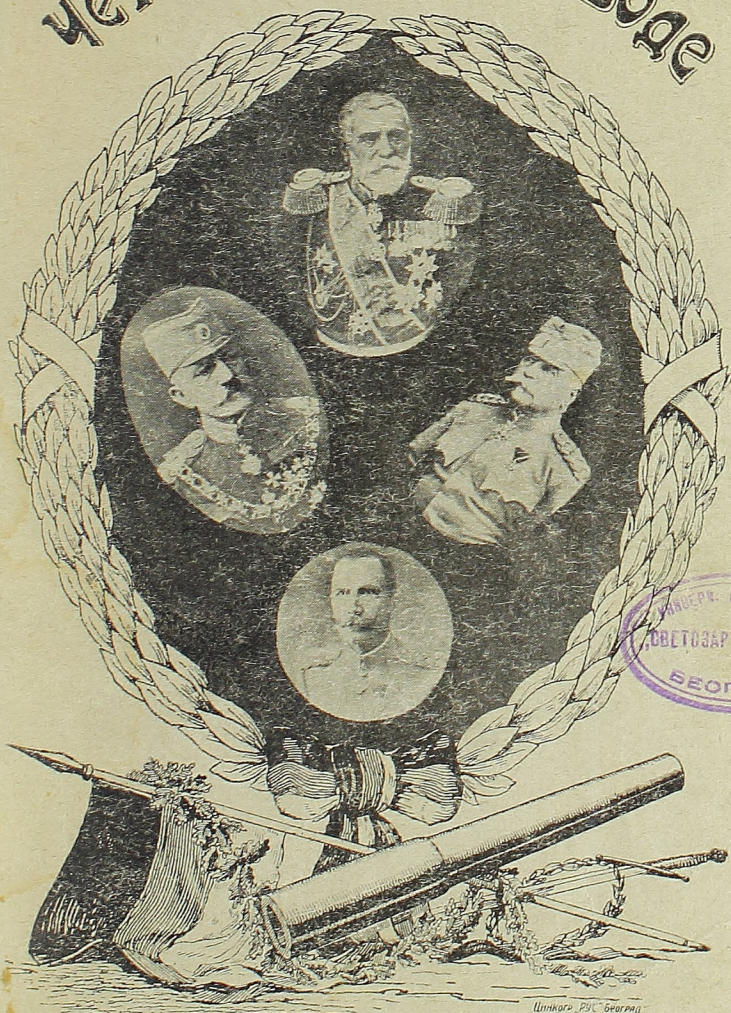

Р. С. Милкић.

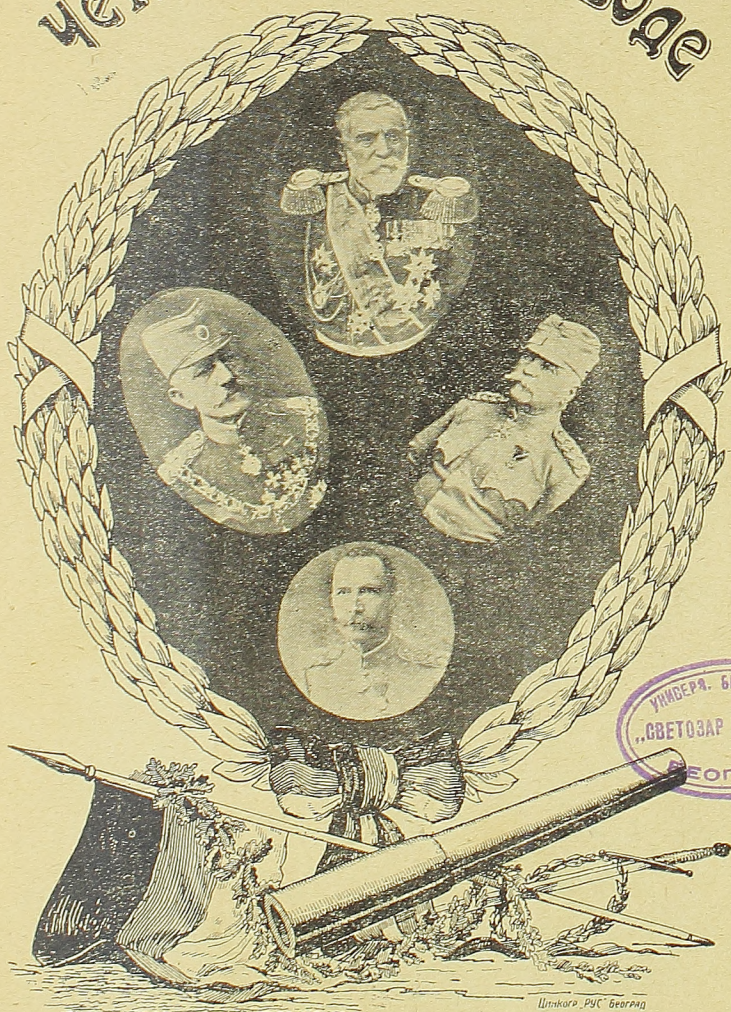
ЧЕТИРИ БОЈНЕ ВОЈВОДЕ

ШТАМПАРИЈА „ДАВИДОВИЋ“ ПАВЛОВИЋА И ДРУГА
БЕОГРАД, ДЕЧАНСКА 14.

Р. С. Митић.

ЧЕТИРИ БОЈНЕ ВОЈВОДЕ

БЕОГРАД, 1923.

ШТАМПАРИЈА „ДАВИДОВИЋ“ ПАВЛОВИЋА И ДРУГА
ДЕЧАНСКА 14.

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
Л. И. Бр. 32.403

Посвећено
Народној Омладини.

РЕЧ ОМЛАДИНИ

Нема узвишеније, лепше, племенитије и захвалније службе, од предане и истинске службе својој Отаџбини. — Стари су још казали:

„Слаћко је за Отаџбину умрећи“.

А наш прослављени песник, Петар Петровић Његош, казао је:

*„Благо њоме ко довијек живи,
„Имао се раиша и родити“.*

То су, драга Омладино наша, светли примери на којима се одржава слава и Историја једнога народа. Наш је народ срећан, што је међу својим синовима имао у прошлости, а има их и сада, имаће их увек, небројено таквих, који за Отаџбину нису и неће жалити умрети, кад је Отаџбина у опасности; као што има и таквих, који за време мира својим корисним радом и добрим делима чине, да је народ срећан и задовољан, а Отаџбина на далеко чувена и виђена.

Много је времена протекло од живота и рада Стевана Немање и његовог сина, Св. Саве, Краља Милутина и Цара Душана, али је њихов живот и рад био и остао од трајне користи за народ и Отаџбину, и због тих добрих дела, и успомена на

њих живи у народу, као да их је јуче са лица земље нестало. Давно је била Косовска Битка, али се њене страшне последице нису заборавиле, јер нам је та битка донела пропаст царства и државе; али нам је од ње остао и светао пример, како се за Отаџбину гине и умире. Цар Лазар, Стари Југ Богдан и девет Југовића, Милош Обилић, Топлица Милан, Косанчић Иван, Бановић Страхиња, Херцег Степан, Орловић Павле, и други славни косовски јунаци, живе и живеће у успомени нашега народа: „*Докле траје сунца и месеца*“.

Сеоба нашега народа под Патријархом Арсенијем Чарнојевићем (1690. г.) из Старе Србије, због зулума Турака и Арнаута, у земље преко Саве и Дунава, иако је давно била, остала је у трајној успомени нашега народа. — Исто тако чувени ускоци и хајдуци: Которац Јован, од Задра Тодор, Сењанин Иво и Тадија, Старина Новак и Дели Радивоје, Мандушић Вук и други, који су — у доба великог турског зулума, ускакали из покрајине у покрајину, где се зулум чинио; или се одметали „*гори у хајдуке*“, те убијали Турке „*крвопије*“, и тако заштићавали Србе „*сирошину рају*“ опевани су у народним песмама, и њихова ће се дела спомињати и славити до века.

Из новије наше Историје, још од Кочине Крајине (1788), и у почетку припремања Буне на Дахије, и ратовима у Првом Устанку под Карађорђејем (1804—1813.), и Другом Устанку под Милошем Обреновићем (1815 г.), многи су се наши људи из народа, поред својих вођа — прочули и прославили својим јунаштвом и пожртвовањем за Отаџбину, као: Илија Бирчанин „Обор кнез испод Мед-

ведника“, Васа Чарапић, Јанко Катић, Браћа Ненадовићи, Браћа Недићи, Анта Богићевић, Јово Курсула, Стеван Синђелић (на Чегру 1809), Петар Добрњац и Миленко Стојковић, Хајдук Вељко Петровић (погинуо у одбрани Неготина 1813), Зека Буљубаша, Ђакон Авакум (који се не хте потурчити, по цену свога живота), Танаско Рајић на топу у битци на Љубићу, Јован Добрача (убио Ћаја Пашу у битци код Чачка 1815 год.), и многи други из тога времена, остаће у трајној успомени нашега народа.

У време Маџарске Буне (1848 г.) противу Аустрије, кад су наша браћа преко Саве и Дунава, преварени од Аустрије, стали на њену страну, хтели да стресу Маџарски јарам, многи храбри Срби, из ондашње малене Кнежевине Србије, похиташе браћи у помоћ. Њих је предводио чувени Војвода Стеван Книћанин. Србобран (Сентомаш) и многа друга бојишта у Војводини, и јунаштва наших људи из тих бојева, дуго ће остати у памћењу оба народа. Срби су своју захвалност према Книћанину овековечили у речима:

*„Хвала шеби, Книћанине Сћево,
Који Србље од Маџара браниш“.*

Бомбардовање Београда и добивање од Турака градова: београдског, смедеревског, шабачког, ужичког, кладовског и соколског (1862—1867), и исељење турске војске из њих, за време владе Кнеза Михајла, веома је важан догађај у животу нашега народа.

У Херцеговачком Устанку, 1875 год., који су, противу Турака, подигла наша славна браћа Херцеговци, да би стресли са себе петвековно робовање

својим мучитељима и угњетачима Турцима, и ујединили се са својом слободном браћом из Србије и Црне Горе, — многи се борци прославише, и трајан спомен роду оставише. Међу њима су најчувенији: Поп Богдан Зимоњић, Пеко Павловић, Мићо Љубибратић, Јово Ковачевић и Војвода Петар Мркоњић (наш Краљ Петар Велики).

Тај устанак и борба храбрих Херцеговаца за слободу подстакао је и ондашње наше две слободне кнежевине — Србију и Црну Гору — да уђу у крвави рат противу Турака (1876 и 1877.) из којег су времена чувени бојеви на Дрини, Јавору, Вел. Извору, на Ђунису, Вел. Шиљеговцу Делиграду, Јанковој Клисури, Винуку и Горици код Ниша, Белој Паланци, Грделичкој Клисури, код Врање, Гиљана, око Никшића, Андријевице, Подгорице, Бара и Улциња. И у тим бојевима много је муке препатио наш народ и крви пролио; многи су се борци својим јунаштвом прославили као: мајор Михајло Илић, на Јавору; заставник, Миладин Љубичић, на Вел. Извору; војсковође: Ђура Хорватовић, М. Лешјанин, Јован Белимарковић, Сердар Јоле Пилетић, Пеко Павловић и др. Ти су ратови донели ослобођење нашој браћи из округа: топличког, нишког, пиротског, врањског, никшићског, андријевичког, подгоричког и барског.

Тај је рат познат у нашој Историји под именом: „*Рат за Ослобођење и Независност*“. И одиста малена Кнежевина Србија, која је дотле била зависна Турској, и плаћала јој данак, кад се увећала са четири нова округа, одрекла је плаћање данка Турцима, и прогласила своју независност (1878 г.)

На четири године после прогласа своје независности, и пошто се мало у миру уредила и оправила од тешких последица рата, Србија је проглашена Краљевином (22 фебруара 1882 год.).

Млада Краљевина Србија и Црна Гора старале су се, да народ у миру и раду накнади губитке у имовини; радиле су на отварању што већег броја школа, ради народног просвећивања; припремале су војску, да ослободе неослобођену браћу у Старој Србији и Маћедонији, Босни и Херцеговини, Банату, Бачкој, Барањи и Срему, Далмацији и „даљној Истрији“, Хрватској, Славонији и Словенији.

Многи и многи наши људи и из грађанског и војничког реда, међу којима, Богу хвала, има доста још живих, имају великих заслуга за припремање целокупног народа и војске за то велико дело. Дужност је народне омладине, да добро проучи своју историју из тога времена, у којој ће наћи имена тих заслужних људи.

И када су се Србија и Црна Гора добро припремиле за то велико и свето дело, и када су за тај посао стекли и пријатеље (савезнике), објавили су 5. октобра 1912 г. рат Турској. И после низа јуначких и крвавих битака на: Куманову, Мердару, Страцину, Новом Пазару, Присату, Бакарном Гувну, Битољу и другим бојиштима Старе Србије и Маћедоније, а наша храбра браћа и савезници Црногорци код Пљевља, Бијелог Поља, Берана, Пећи и Скадра — Стара Србија и Маћедонија су биле ослобођене од Турака. Србија је тада увећана са 12, а Црна Гора са 4 нова округа, и добиле су заједничку границу.

Тај рат за ослобођење Старе Србије и Македоније у Историји је познат под именом „*Балкански Рат*“, јер су, сем Србије и Црне Горе, ратовали противу Турака Грци и Бугари као наши савезници, а ради ослобођења њихове браће турског ропства.

Жртве су у крви и имовини биле у том рату велике; али их је наш народ радо поднео за ослобођење поробљене браће. За тај рат сваки је наш војник био добро извежбан у гађању пушком, или топом; наоружани најбољим пушкама и топовима, добро одевени и обувени, а задахнути у кући, у школи и војсци љубављу према неослобођеној браћи, јуначки и вешто предвођени својим старешинама — чинили су чуда од јунаштва.

То јунаштво и пожртвовање наших храбрих бораца, у чијим је редовима било и добровољаца (четника) из свих покрајина, улило је наду нашој, тада још неослобођеној браћи у Босни и Херцеговини, Бачкој, Банату и Срему, Далмацији, Хрватској и Словенији, да ће и њих њихова слободна браћа ускоро ослободити и ујединити. Њихова је нада била и оправдана. Србија и Црна Гора стале су живо радити на уређивању проширене Отаџбине у свима правцима. Да би народ био што ученији отваране су и подизане школе у местима где их дотле није било. Да би повратио своје богатство, утрошено и уништено у рату, упућиван је народ на савршенији рад у ратарству, воћарству, виноградарству и гајењу стоке и живине. Приступило се било и најозбиљнијем раду на унапређењу заната и трговине и спреми и наоружању војске.

Највећи непријатељи нашега народа, Аустријанци (Швабе) и Мађари, под чијом су управом

наша браћа у побројаним покрајинама, видећи како се Србија и Црна Гора снаже, и да ће кад се довољно оснаже и дође погодан тренутак, поћи да ослободе своју браћу, науме да омету Србију и Црну Гору у њиховом напредовању. Још од почетка 1914 год. почели су припремати војску за велике маневре (вежбе војничке за рат), које би се извршиле у Босни, у правцу наше западне границе. Код толике простране њихове државе, да баш у Босни маневришу, то је био пркос и намерно дражење нашега народа... То је било очито изазивање нашега народа, да би нас могли напасти, ако би што предузели, да их у томе ометемо.

У јуну месецу дође, ради тога, у Сарајево и њихов престолонаследник Франц Фердинанд са својом женом. Наши омладинци су будним оком пратили његово кретање по Сарајеву. Неколико од њих завере се да га убију, јер им се учинило, да ће тиме најбољу и највећу услугу учинити својој поробљеној Отаџбини. И, одиста, на Видов-дан (15 јуна) 1914 год., омладинац Гаврило Принцип убије револверским метцима и престолонаследника Фердинанда и његову жену.

Иако је њихова власт ухватила убицу, Гаврила Принципа и његове другове, Чабриновића, Чубриловића и др., који су и под највећим мукама изјавили, да их на то дело нико није наговарао, и нарочито припремао, већ да су то учинили само из освете због рђаве управе Аустријанаца и Маџара Босном и Херцеговином, они су бацили кривицу на Србију. Пошто пото хтели су, да увере и себе и цео свет, да је убице престолонаследникове нашла, припремила и послала у Сарајево Ср-

бија. Захтевали су да Србија допусти њиховим чиновницима, да дођу у Србију, и воде истрагу, који су људи радили, да се њихов престолонаследник убије. То им Србија, као самостална држава, није ни могла ни хтела допустити. И зато су нас, имајући на окупу велику спремну војску, и без објаве рата напали 12. јула 1914. год., са две стране: са севера и запада. Намера им је била да нас прегазе и униште пре, него бисмо се ми могли припремити за одбрану.

Из највећих топова са сува, и топова њихове ратне морнарице на Дунаву, стали су бомбардовати и рушити нашу престоницу Београд; а са великом војском нагрну преко Дрине и Саве у Западну Србију, заузму вароши Лозницу и Шабац с Мачвом, и крену даље. Наши нису имали времена, да се у одређеним местима скупе, уреде и наоружају, као пред Балкански Рат, већ су на брзу руку добијали само оружје и хитали пред непријатеља, који је већ био стигао на Цер планину (вододелница Саве, Дрине и Колубаре.). Било је наших пукова, који су заморени дводневним маршем, одмах ступали у крваву борбу с непријатељем. И захваљујући нечувеној издржљивости и храбрости наших ратника, од редова до највиших команданата, Аустријанци су, у месецу августу 1914. год., страховито потучени на Церу и пребачени преко река Саве и Дрине.

На глас да нас је Аустрија неправедно напала наши моћни пријатељи Руси објаве рат Аустрији; а Немачка, савезница Аустрије, објави најпре рат Русији и Француској, а потом уђу у рат Белгија и Енглеска на страни Француске и Русије, противу

Немачке и Аустрије. И тако је настао Светски Рат, који је трајао четири године.

Нашој победи на Церу савезници су се силно обрадовали, и њоме соколили и своје војнике; а Аустријанци и Маџари, озлојеђени за тај свој срамни пораз од једне мале државе, коју су они мислили брзо и олако покорити, поново прикупе много већу војску, и нападну нас, у месецу октобру 1914. год., са истих страна.

Овога пута они су продрли дубље у Србију, и заузели вароши: Ужице, Лозницу, Шабац, Ваљево, па и саму престоницу Београд, чинећи пуштош куда прођу, као и у њиховом првом упаду у нашу Отаџбину. Наши су их ипак јуначки сузбијали, и задржали на положајима планине Јелице, Сувобора, Рудника, реке Љига (утоке Колубарине) и планине Космаја.

Велики је страх био овладао нашим народом, да Аустријанци и Маџари не продру још дубље у Србију, али је на нашој страни *Правда*, а јуначкој нашој војсци сâм њен врховни Командант Краљ Петар даје пример, како се брани Отаџбина. Он је силазио у ровове својих војника, узимао пушку и пуцао у непријатеља, а војницима говорио:

— Ко неће да брани слободу своје Отаџбине, и жали за њу погинувши, нека иде кући, простио му од мене било; а ко је љуби и жели јој слободу, напред! да ошерамо непријатеља са нашег огњишта...

Сва је војска остала верна доброме Краљу и Отаџбини, и кад је Он, 20. нов. 1914. год., издао наредбу, да се непријатељ нападне и истера из Отаџбине, наша је војска јуначки ту наредбу из-

вршила. За дванаест дана очистila је Србију од Аустријанаца и Маџара, заробила преко 70.000 војника; запленила много топова, митраљеза, пушака и разне друге војничке опреме и намирница... Краљ је у очишћену престоницу од непријатеља ушао 2. децембра, и у Саборној Цркви помолио се Богу за покој душа изгинулих јунака, и захвалио му се на помоћи за победу непријатеља.

Овом великом и сјајном победом, слава нашега оружја још је више у свету порасла. Од тога доба име нашега народа прочуло се на све стране света. Пријатељи су нас још више заволели; а непријатељима смо постали кост у грлу, трн у очима. Они су се, после тога пораза, скоро годину дана спремали да нас и по трећи пут нападну. Овога пута Аустријанци и Маџари нису се усудили да нас сами нападну, већ удружени са Немцима и нашом небраћом Бугарима. И док смо ми јуначки бранили нашу северну границу од Немаца, а западну од Аустријанаца и Маџара, Бугари нас мучки нападоше, 30. септембра 1915 год., с истока, у леђа.

И поред све храбрости наше војске и вештине наших команданата, наша је снага у овај мах била недовољна, да одоли навали удружених непријатеља с три стране. Непријатељ је, као бујица, са све три стране почео надирати у нашу земљу. палећи, рушећи и убијајући, куда прођу и где стигну. Жене, деца, старци, — све живо напустило је своја огњишта, па голо и босо нагло избезумљено, да се спасе од крвожедног непријатеља. Настало је за наш народ тешко и претешко доба. Наши су храбри борци, после пада Београда, 24. септембра 1915. год., још пуна три месеца водили борбу

с удруженим непријатељем, бранећи стопу по стопу Отаџбине, узмичући испред непријатеља, чувајући свога Краља, који је са својом војском одступао и делио и зло и добро, и радост и жалост.

И у тој највећој несрећи и беди својој, када се гинуло и умирало по пољима, путевима и клисурама наше Отаџбине од непријатељског оружја, умора, глади, жеђи и разних болештина, наша храбра војска, иако много проређена, није се непријатељу покорила. Бранећи стопу по стопу своје Отаџбине, када је изгубила целу државну територију, она је, и даље гоњена непријатељем, — одступала ка Јадранском Мору, делом кроз „ломну“ Црну Гору; делом кроз Албанске кршеве и кланце, а најмањим делом ка Белом Мору (Солуну). То је одступање било „у зло доба године“, у месецима Новембру и Децембру 1915. Мраз, прекомерни умор, глад, непрекидна борба, то су били стални пратиоци нашој славној војсци. Ни дотле ни после тога наш народ и војници нису видели ни доживели толике муке и невоље. То је било оно „зло време“, када су живи пролазећи поред гробља, или мртвих војника, жена, деце, завидели мртвима и говорили:

„Благо вама, мртви, када сте се смирили, сте не подносили ове муке, и не гледали ове јаде, које ми дочекамо“.

Крајем месеца Децембра 1915. г. и у месецу Јануару, 1916 год., остатак наше преморене војске превезен је на лепо, цветно грчко острво Крф, у Јонском Мору. Ту се наша војска добро одморилa, предела и наоружала, па је крајем месеца Априла, месеца Маја и Јуна, 1916. године, превезена лађама на Халкидичко Полуострво, источно од Солуна,

где се вежбала, допуњавала своје наоружање, припремала да с југа нападне непријатеља и ослободи поробљену Отаџбину.

И, када се наша јуначка војска, у Јулу месецу 1916. год., почела кретати са Халкидика и околине Дојчинова Солуна, ка јужним границама Отаџбине, у путу свом наишла је на снажан отпор удружених непријатеља: Бугара и Немаца.

После низа крвавих битака, још од Острова (место на Островском језеру у Маћедонији под Грчком), па настављених на Горничеву, Кајмакчалану, Старковом Гробу, Сивићским Косама и Кеналским положајима — *ушло се у свето земљиште Отаџбине Србинове*. Продужујући још крвавије битке на Чукама, Котама 1212 и 1050 м. (висови), на левој страни Црне Реке, Груништу и др. положајима, на десној страни Црне Реке, а наши савезници Французи у правцу Битоља, и ти напори и борбе бише крунисани заузећем — ослобођењем нашега лепога Битоља, на дан 6. новембра 1916. У то време било је ослобођено преко 50 наших села.

Наши храбри борци, и поред силног напора у савлађивању осиног, али тученог и, тада јако поколебаног непријатеља, морали су застати на добро отшкринутим капијама своје Отаџбине, и то због општег војно-политичког положаја наших савезника на њиховим бојиштима... Тада је за нашу војску речено:

— *Победила је непријатеља, ослободила је груду Србије; али је на капијама њеним стала — стала да се одмори, па да поново почне и доврши започето славно дело...*

Те су јој победе улиле наду и веру, да ће своју Отаџбину, ипак, ускоро потпуно очистити и ослободити од непријатеља. Та их нада и вера, Богу хвала, није изневерила. Спремана за то велико дело, у току 1917 и осам месеца 1918 год.; увећана још једном дивизијом од наше браће из свих угњетених и неослобођених наших земаља, званом *Југословенском Дивизијом*, наша је јуначка војска, удружена са нашим савезницима Французима, Енглезима и Италијанима, 1. септембра 1918. год. кренула у Отаџбину. То је био мучан, тежак и крвав посао. Непријатељ је био јак и силно се утврдио на високим, каменитим и врло стрмим Мориховским планинама: Добром Пољу, Соколцу, Ветернику и др., којима је тешко прићи и попети се на њих и без борбе, а камо ли под пакленом ватром непријатељских топова, митраљеза, пушака и аероплана.

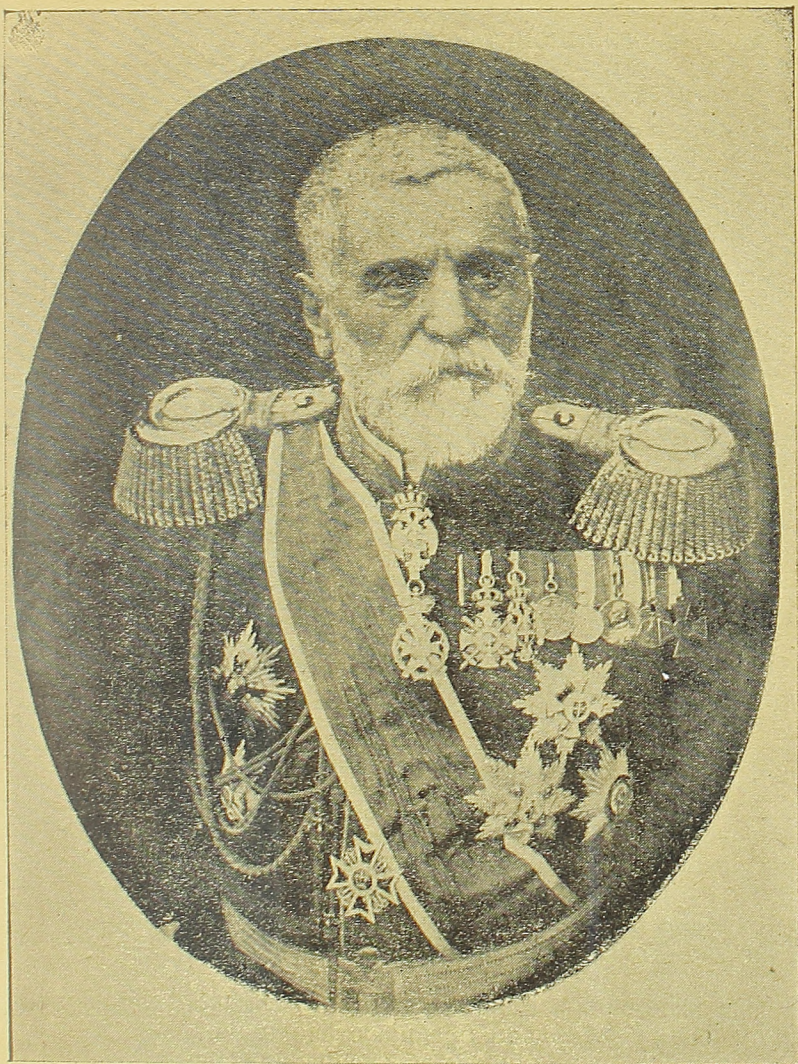
Али јунаштво наших храбрих ратника, и њихова силна љубав према Отаџбини и својима у њој, од којих су пуне три године раздвојени, учинили су, те су све те силне препоне савладане и пробијен непријатељски фронт на Добром Пољу, Соколцу, Ветернику, Коти 1050 и код Битоља. За непуна 2 месеца, непријатељ, потпуно тучен, избачен је из Србије; па се, потом, наша војска кренула за њим преко Дрине у Босну, Херцеговину и Далмацију; а преко Дунава и Саве у Војводину и даље у Славонију, Хрватску и Словенију, *те су и те наше земље ослобођене, и ујединила се сва браћа троименог а једног народа: Срба, Хрвата и Словенаца у једну јаку и велику државу, колика никад до данас није била.*

Данас су границе наше Велике и Слободне

Отаџбине далеко и далеко размакнуте, од врховног гордога Кајмакчалана, на коме се поносно уздиже освећени храм, подигнут трошком ондашњег Престолонаследника — сада Краља Александра, Врховног Команданта Српских Армија, за вечити спомен и покој душа палих јунака на пољу части 1916. год.

Многи и многи знани и незнани јунаци, који су пали у дуготрајној, мучној и крвавој борби, било за ослобођење неослобођене браће, било за ослобођење поробљене Отаџбине, као и они који су из тих дана још у животу — имају великих заслуга, што је наш народ у тој борби истрајао, победио своје непријатеље и ујединио Отаџбину. О многим ће, због тих великих заслуга, остати трајан спомен у Историји нашега народа. Али од свих ратника и неимара посебице, који су допринели, да се непријатељ победи и наш троимени народ ослободи и уједини, поред Врховног Команданта Армија, Краља и Престолонаследника, најзаслужнији су наша четири велика војника — *Четири Бојне Војводе*: Радомир Путник, Степа Степановић, Живојин Мишић и Петар Бојовић. Они су понос наше војске и нације, веште и храбре војсковође. О својим војницима очински су се бринули; стога су их они неизмерно волели, и свагда извршивали и најтеже заповести и задатке, које су им они издавали.

Ову књижицу посвећујем, теби Омладино, у којој је, у кратко, изнесен живот и рад ових великих синова наше Отаџбине. Проучи Омладино, њихов живот и рад, и нека ти њихов живот и рад буде пример како се служи Отаџбини. Они су ти заслужни људи, који ће, по речима песниковим, у успомени нашега народа: „*Довијека живећи*“.

ВОЈВОДА РАДОМИР ПУТНИК.

1847. † 1917.

Четири Бојне Војводе

ДРАГ. Ј. ФИЛИПОВИЋ.

ВОЈВОДА ПУТНИК

У блиставо сазвездије, где векови неми броде,
Твоја душа надземаљска с ореолом славе оде.
Обилић те, Змај Огњени, војеводо, с поштом срете:
Да те слави за њиме се историја наша крете.
И све душе витезова, што бесмртност на Косову
Часном смрћу задобише, челником те својим зову.
— Звоне тешке халебарде и рогови тучни јече
Све у поздрав теби старцу: кротки, мирни надчовече!

Лаб, Ситница, Звечан цео, цароставно зборе слово;
Кроз грмљаву песмом муња поздравља те Куманово.
Црна Река вале баца, Битољ горди ветри криле,
А с крвава Облакова споменке ти беру виле.
Брегалница, болна рана, сред небратског подлог крика
Виде тебе усправљеног, бледог, хладног осветника.
Вечна правда у кам заби Немањино тешко копље;
Лавор венац на главу ти Душаново стави Скопље.

Војеводо, судба твоја — тешка судба твог племена.
Твоја плећа не знадоше шта је одмор, шта је смена.

Црни дани, што са крила крвљу Дунав оросише,
У неврат ми одлетели! Никад више! Никад више!
Вај! На горе олуј просу дажд огњени уништаја
И све у прах, у смрт оде, што му бесном на пут стаја.
Седа главо, тебе гледах тих крвавих тешких дана:
Ти једина беше нема, хладна, мирна и прибрана.
... Нема бора ком на крају не поломи олуј гране.
И теб клону десна рука! И ти паде, мрки Бане...

Све је прошло. Реке теку. Дан за даном-ходи време;
Маховина заборавом обавија стене неме.
Величине многе тону у вал вечна заорава;
Огар диже своје легло изнад гроба љутог лава...

Једна звезда у гар ноћи, док је Срба, неће заћи:
Благодарност Путникуву на небу ће свакад наћи...

ВОЈВОДА РАДОМИР ПУТНИК

Овај славни и први наш Бојни Војвода, родио се у срцу прослављене Шумадије, у граду Крагујевцу, 20 јануара 1847. године. Његов отац, Димитрије Путник, учитељ, био је у оно време на гласу међу својим друговима, у ондашњој маленој Кнежевини Србији. Прве лекције о негдашњој нашој славној прошлости, и патњи нашега неослобођеног народа, добио је Војвода Путник, још у родитељској кући, од својега оца.

У месту рођења свршио је основну школу и четири разреда гимназије, увек као први међу друговима, па је 1861. године ступио у Војну Академију, која са тада звала: *Артиљеријска Школа*. Војну Академију свршио је 1866. године *са одликом*, када је произведен за артиљеријског потпоручника (то је најмлађи официрски чин у војсци).

Као млад, школован и спреман официр, био је неко време на служби у нашој Тополивници у Крагујевцу, а потом на разним положајима и дужностима у нашој војсци.

У рату за *Ослобођење и Независности* 1876. године, учествовао је најпре, као капетан, у борбама на Јавору, са борцима Рудничке Бригаде II класе. Са Јавора је упућен са његовом бригадом

на положаје: Велики и Мали Шиљеговац и Каоник, у округу Крушевачком, на којим су положајима вођени љути и крвави бојеви, у Августу и Септембру 1876. године, између турске и наше војске, а у месецу Октобру били су најљући и најкрвавији бојеви на Ђуниском вису, на ком се месту, Војвода Путник, са својом бригадом, јуначки борио, зашто је унапређен у чин мајора. То је први чин вишег официра.

У другом нашем рату с Турцима 1877/8. године, који је био продужење рата од 1876. године, као мајор, Војвода Путник, са својом бригадом, која је била у саставу Шумадијског Корпуса, учествовао је у борбама на Нишору испред Пирота, и 14. децембра 1877. године, први је, са својом бригадом, ушао у ослобођени Пирот. У месецу Јануару 1878. године, учествовао је у борбама при ослобођењу Врање, па је одатле даље пошао, ради ослобођења и осталих места у Старој Србији, и дошао је до Гњилана. Ту га је затекло примирје, које је између нас и Турака било уговорено 23. јануара 1878. године. У Гњилану је остао до одређивања наше нове границе према Турској, када смо задобили четири нова округа: *нишки, пиротски, шойлички, и врањски.*

После ових ратова, Војвода Путник је бивао на разним и важним војним дужностима, а највише у Ђенералштабу, радећи послове, који се тичу одбране Отаџбине од непријатеља, и чинећи припреме за ослобођење и уједињење нашега народа.

У Српско-Бугарском рату 1885/6. године, као Ђенералштабни потпуковник, био је начелник штаба Дунавске Дивизије. Од 1886—1892. године,

био је на служби у Главном Ђенералштабу и професор Војне Академије, заступајући неко време и управитеља Војне Академије. Од тога доба, до 1894. године, био је командант Шумадијске Дивизијске Области, са седиштем у Крагујевцу, свом родном месту, па је те године и пензионисан као пуковник.

И за све време, док је био у пензији, Војвода Путник, бавио се проучавањем војних наука и ратне вештине. Од велике је вредности за нашу војску и ратну науку дело — књига: „*Ђенерал-штабна Служба Ратнога Доба*“, које је израдио за време док је био у пензији.

1903. године, Војвода Путник је поново враћен у војску, и произведен у чин ђенерала. Од тога доба, па до ратова, који су настали 1912. године, бивао је наизменично, Начелник Главног Ђенералштаба и Министар Војни. — То су два најглавнија положаја у војсци. У Ђенералштабу се израђују ратни планови за напад на непријатеља, и за одбрану од непријатељског напада; ради се на уређењу војске по родовима оружја (пешадија, артиљерија, коњица, инжињерија, возари, болничари, занатлије и т. д.) и вежбању војника у ратној вештини. А Министарство Војно стара се о свима набавкама, које су потребне војсци, како у миру, тако и у рату, као о: исхрани, одевању и добром наоружању свих родова војске.

Кад је 17. септембра 1912. године наређена мобилизација (скупљање) наше војске за рат противу Турака, ради ослобођења наше браће у Старој Србији и Маћедонији, Војвода Путник је смењен са дужности Министра Војног, и одређен за Начелника Штаба Врховне Команде (Главна Ратна Команда).

У Балканском Рату 1912. године, Војвода Путник је мудро и храбро руковао борбама, које је водила наша војска противу Турака, и резултат ових борби је била наша сјајна и славна — *Победа*. У времену од 6. октобра до 6. новембра 1912. године: *„Срушена је била сва турска сила одређена за операције (борбе) противу Србије“*, на Куманову освећено Косово; заузети царски градови Призрен, Скопље, Марков Прилип, Битољ — ослобођена цела Стара Србија и Македонија...

— *„Херојска српска војска добила је у овом рату леп глас и код пријатеља и непријатеља својом вештином, брзином, храброшћу и издржљивошћу у извођењу операција“*.

И за таку и толику славу наше војске у том рату, Врховни Командант (Краљ Петар) у знак својега признања и захвалности Отаџбине, наградио је дотле Генерала Путника, производством у чин Војводе. *„Тако је Пушник указом од 21. октобра 1912. године постао први српски војвода“*. Пошто се тај чин у војсци добива за заслуге само у рату, на бојном пољу, то је Путник и *први наш Бојни Војвода*.

У рату са Бугарском 1913. године, Војвода Путник је такође, као Начелник Штаба Врховне Команде, управљао борбама целокупне наше војске, и победоносно завршио и тај рат, мада су нас Бугари мучки напали, бројно били надмоћнији и у бољим положајима. А осим тога морао је бити врло смотрен и на опрези од Арнаута у позадини, који су подбадани и наговарани од наших непријатеља, да нас нападну с леђа. Тиме је Војвода Путник и по други пут доказао, да је за-

служено добио највећи чин: „*А херојској српској војсци ојлео лаворов венац победе*“.

Кад нас је, 1914. године 12. јула, напала Аустро-Угарска (Швабе и Маџари), Војвода Путник се налазио на лечењу у Глајхенбергу, а то је место, по несрећи било баш у тој непријатељској држави. Чим је сазнао, да му је Отаџбина нападнута и у опасности, Војвода Путник се одмах спремио за повратак у Отаџбину, али су га Аустријанци у почетку задржали, кињили и вређали. Бојали су га се, као вешта и храбра ратника, па су имали намеру, да му никако и не дозволе повратак у Отаџбину. На протест целог поштеноса света, морали су га најзад пустити, јер он није њихов ратни заробљеник, већ болесник, који тражи лека својој бољци. — Војвода Путник се вратио у Србију преко Турн-Северина. То је град у Румунији на Дунаву, према нашем Кладову.

Иако стар и болешљив Војвода Путник, поново прихвати у своје руке вођење и овога рата. Прва већа битка, сјајно задобивена, на Јадру и Церу, у почетку Августа 1914. године, највише је дело прослављенога, Војводе Путника.

— *„Ова победа над непријатељем још штада је из шемеља заљуљала и уздрмала снагу Аустро-Угарске империје (царевине) и наговестила јој и коначну пропаст“*.

И у чувеној битци, започетој 20. новембра 1914. године, на Суворору, Маљену и Колубари (Колубарска битка), а завршеној 2. децембра исте године, ослобођењем Београда и потпуним ослобођењем од непријатеља целе Западне Србије „*до ноге*“ је потучена аустро-угарска војска, коју је

предводио Ђенерал Поћорек. Наше су војсковође у тој битци показале: „*највиши сџетен вештине у нашој ратној истџорији*“. И том битком, за коју и страни војни стручњаџи кажу да је *јединствена*, управљао је Војвода Путник. — Ова је задобивена битка :

— „*Широм целога свџта пронела славу и прославила и овековечила име Србиново; она нам је сџекла пошџовање и уважење и за будућности*“.

Нашу ратну славу, а свој пораз и срамоту Аустро-Маџари нису могли подносити, па су свим силама прегли, да нас, удружени са својим савезницима Немцима и Бугарима, смрве, и државу нам на свагда униште. Свој паклени умишљај почели су остваривати 23. септембра 1915. године, када су нас удружени Немци и Аустро-Маџари, напали са севера и запада, а 30. септембра и Бугари с истока у леђа.

Наши савезници: Французи, Италијани, Енглези и Руси, билис у далеко а и сами заузети одбраном својих нападнутих предела и градова, нису стигли, да нам на време пошљу помоћ у војсџи и муницији; стога смо морали испред навале многобројних и крвожедних непријатељских хорда узмицати, јуначки бранећи стопу по стопу свете и драге Отаџбине. — Војвода Путник и ако стар, болестан и изнемогао, ипак је издржао на свом положају за све време мучнога повлачења наше војске кроз Албанију и Црну Гору све до „*Скадра на Бојани*“. Ту је, 18. децембра 1915. године, смењен са положаја Начелника Штаба Врховне Команде, јер је тада био толико оболео, да су га његови војници и официри и до Скадра често но-

сили на нарочитим носилима. — Из Скадра је превезен на грчко острво Крф, у град истога имена, на одмор и лечење, тамо је ускоро превезен и остатак наше прослављене војске...

На Крфу је, Војвода Путник, остао неко време, па је отишао у Француску приморску варош Ницу, на даље лечење његове тешке, непреболне болести. Његов дуги и напорни рад на добру наше војске и Отаџбине, како за време мира, тако и у свима нашим ратовима и старост, изнурили су и истрошили његову одиста некада необично челичну снагу. Далеко од своје поробљене Отаџбине, коју је он неизмерно волео, за коју је целог века живео и неуморно радио, испустио је своју витешку душу у Ници, у туђини, 4. маја 1917. године. Он је у гроб отишао с раном на срцу, што му је Отаџбина поробљена и потлачена, али је отишао и с јуначком вером, да ће његова мила и љубљена Отаџбина васкрснути, и да ће се њени: *Слободни, Уједињени и срећни синови*, сетити и свога првога *Бојнога Војводе*, па његове кости пренети у Отаџбину, и витешки их положити у *заједничку гробницу народних великана*. То је дуг народне захвалности према много-заслужноме Војводи, и он се мора што пре одужити.

*

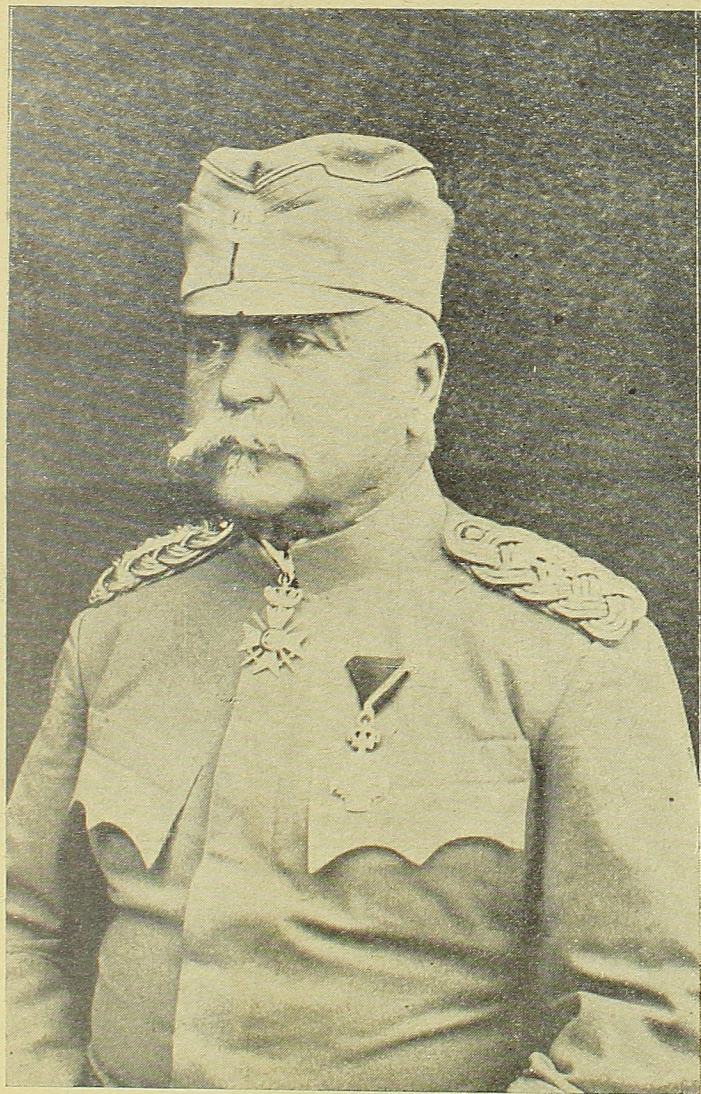
За многобројне велике и трајне заслуге за Отаџбину, Војвода Путник је одликован највишим Српским и страним одличјима, и то:

а) Српским: Карађорђевог Звездом с мачевима свима редовима; Таковским Крстом с мачевима 5 и 2 реда; орденом Белог Орла; орденом Св. Саве I. реда и свима ратним споменицама; и

б) Страним: Француским највећим орденом Легије Часте II реда; Енглеским орденом: Св. Михаила и Ђорђа I реда; Руским орденима: Св. Ђорђа IV реда; Св. Станислава с мачевима III реда (оба Руска ратна ордена) и Св. Станислава I реда; Румунском Круном II реда; Аустријским: Гвозденом Круном IV реда и Бугарским орденом за војничке врлине I реда.

Да би се на рад и дела Војводе Путника, и у миру и у рату, угледали и стално подсећали нови нараштаји у нашој војсци, Његово Величанство Краљ Александар, на дан свога рођен дана, 17. децембра 1922. године, подарио је прослављеном, *19. Шумадијском Пуку име Војводе Пућника*, на чијој су застави исписана небројена јуначка дела, из наших минулих ратова, везаних успоменом за име славнога првога *Ратног Војводе Радомира Пућника*.

— „*Ратна Историја херојске и славом увенчане српске војске на својим листовима забележиће златним словима име Војводе Пућника, које ће вазда служити за пример и подстирак свима поштоњим нараштајима, показујући им пут како ваља служити своме народу и својој Отаџбини*“.

ВОЈВОДА СТЕПА СТЕПАНОВИЋ

1856.

ВОЈВОДА СТЕПА СТЕПАНОВИЋ

Војвода Степа Степановић, родио се 28. фебруара 1856. године, у селу Кумодражу, среза врачког, округа београдског. Оцу му је било име Иван, а мајци Видојка.

Село Кумодраж је на догледу Београда, удаљено 8. километара, и лежи с обе стране пута, који води из Београда за Крагујевац. Неће много времена проћи, па ће се ово село спојити с Београдом. Кад се из Београда погледа на Кумодраж, изгледа да се налази у самом подножју *Авале плаве*, с њене северо источне стране.

Још пре поласка у школу, као малено чобанче Војвода Степа упирао је свој поглед ка ставама река: Саве и Дунава, на којима је лежао, у оно време мали и неугледни, а сада наш велики и лепо Београд. Тада су у вароши измешано живели и Срби и Турци, а у граду (тврђари) била је само турска војска, коју су Срби морали издржавати, јер је Србија тада била мала и слаба држава, па је зависила од Турске, и плаћала јој данак (порез).

Млади Степа, са Торлака и других кумодрашких коса, са својим врсницима чобанчићима, гледао је и слушао бомбардовање Београда, у години 1862., за време владе Кнеза Михајла. Слушајући од сво-

јега оца и других сељака, који су притекли били у помоћ Србима у вароши, о зверствима и пустоши коју су Турци починили пуцајући из топова са тврђаве у варош, још тада се у души младога Степе зачела силна мржња према нашим злотворима — Турцима...

Кад је дорастао за школу, отац га је одвео у Београд и уписао у основну школу, јер у оно време у његовом селу није имало школе. Он је јутром рано одлазио у школу, понев' собом храну за цео дан, а у вече се враћао кући у село на конак. Био је здрав, бистар и вредан ђак. Школа и наука му јако омиле, и по свршетку основне школе не хтеде остати у селу, већ ступи у гимназију, у којој је био врло марљив и вредан ђак. По свршеном VI. разреду гимназије ступио је у Војну Академију (Артилериску Школу) 12. септембра 1874. године, коју је, ометен ратовима 1876. 1877. и 1878. године, довршио 1880. године.

Редак је официр у нашој војсци, да је, као Војвода Степа, командовао од најмањих до највећих јединица у војсци. Тако, он је био: *водник*, — вод је војна јединица од четири десетине људи за време мира; *командир чете*, — чета је војна јединица од четири вода; *командант батаљона*, — батаљон је војна јединица од четири чете (или најмање три чете); *командант пука*, — пук је војна јединица од четири батаљона (или најмање три); *командант бригаде*, — пешачка бригада је војна јединица од два пука; *командант дивизије*; — дивизија је војна јединица од четири (или најмање три) пука пешадије; дивизиском коњицом, потребним бројем свих топова, и других помоћних родова

војске као: инжињерије (која копа шанчеве и гради утврђења), возара, болничара, пекара, занатлија; био је начелник дивизиског Ђенералштаба, у Главном Ђенералштабу, професор Војне Академије, у два маха, у којој је питомцима предавао *Раџну Историју*; био је Министар Војни, и напослетку *Командант Армије*, те највеће војне јединице под командом једнога лица.

На свима тим положајима, а нарочито командним, од водника па до команданта Армије, Војвода Степа је важио као спреман, вредан, савршено тачан у дужности, неумитно строг, али правичан, као мало који старешина. Због тих особина Војводе Степе, и јединице којима је командовао и у миру и у рату, биле су чувене међу својим другима. — И војници и официри, који су били под његовом командом — с поносом су изговарали, да су из Степине: чете, батаљона, пука и т. д.

Војвода Степа учествовао је у нашим ратовима за *Ослобођење и Независности* 1876, 1877. и 1878. године, најпре као питомац Војне Академије, а од 10. децембра 1876. године као потпоручник, кога је дана, за показану храброст у дотадашњим бојевима, произведен у тај чин; у *Бугарском Раџу* 1885. и 1886. године; у *Балканском Раџу* 1912. и 1913. године; у *Бугарском Раџу* 1913. године, и у *Евројском Раџу* од 1914. године, па до свршетка истога, крајем 1918. године.

На дан наше мобилизације, пред *Балкански Раџ*. 1912. године, Војвода Степа је постављен за *Команданта II. Армије*. Тада је целокупна наша војска била подељена на четири Армије. Његова Армија била је на левом крилу нашега бојишта

противу Турака 1912. године, и кретала се од ондашње наше тремеђе и Ћустендила (старог Велбужда) ка Овчем Пољу, које се простире између река Пчиње и Брегалнице. И пошто је разбила Турке на Црном Врху и Страцину и тиме помогла I. Армији у *Кумановској Бици* 10. и 11. октобра 1912. године, његова је армија послата у помоћ Бугарима, на њихову молбу, који су тада били наши савезници. Бугари су били стигли под утврђени град Једрене на реци Марици, али га нису могли освојити без наше помоћи, јер су га Турци упорно и јуначки бранили. И Војвода Степа и његови официри и војници били су поносити, што су доживели да се, после толико векова од битке на Марици код Црномена 1371. године, за време владе Маћедонијом, Краља Вукашина — оца Краљевића Марка, — огледају са Турцима, и врате им зајам, за ондашњу лако задобивену битку, јер су нас били изненада напали ноћу, на спавању, и тако нас олако победили.

Иако су Турци били у тврђави, коју су нарочито и дуго спремали за одбрану од непријатељског напада, иако је време 1913. године, у месецу Фебруару и Марту, било тако страшно, како се не памти у том крају; вејавице и сметови су затрпавали шанчеве и војнике у њима, шаторима и земуницама — наши су војници све то јуначки издржали. Из дана у дан све више су се, под борбом, приближавали тврдом граду Једрену, и смањивали круг опсаде (окружавања), докле најзад, 13. марта 1913. године, нису провалили шанчеве, наши са севаро-западне, а Бугари са југо-источне стране; заузели Једренску Тврђаву, и у

њој заробили сву турску војску, па и самог заповедника турске војске — *Шукри Пашу*. Њега су заробили наши славни ратници, и тиме покајали погибију Краља Вукашина и његове браће, Војводе Гојка и Деспота Угљеше...

Ту помоћ наша је Отаџбина пружила Бугарској братски, о своме „*руху и круху*“, џебани и оружју, па су наши војници чак и дрва за огрев добијали из Србије, као зоб и сено за исхрану коња и друге стоке. А како су нам се, и чиме они за све то одужили? — Мучким нападом на Брегалници, на Видовдан 1913. године, да би нам приграбили Маћедонију, коју смо јуначки од Турака тек ослободили били, и нападом 30. септембра 1915. године у леђа, да би нас, удружени са Аустријанцима и Немцима, сасвим уништили. Али су зато дочекали заслужену и Божју и људску казну. Због своје претеране грабљивости, неверства и незахвалности, изгубили су не само Једрене, већ скоро и целу југоисточну Маћедонију, коју су добили ратујући противу Турака, удружени с нама и Грцима.

Кад су нас Бугари мучки напали на Брегалници, Војвода Степа је са својом Армијом јуначки бранио *широшки сектор* (део нападаног фронта), и много припомогао победи над Бугарима, да су у другој половини јула месеца 1913. године морали молити за примирје, а у брзо затим закључен је био и мир, јер је наша војска тада била, тако рећи, на вратима њихове престонице Софије.

Када нас је Аустрија напала, у јулу 1914. године, Војвода Степа је руководио пословима мобилизације војске за одбрану од изненадног на-

пада, док Војвода Путник није дошао са боловања из Аустрије, па је 24. јула примио опет команду над својом Армијом и учествовао у битци на Церу, Мачви и код Шапца, у месецу Августу 1914. године. Због успешно вођених и завршених тих битака, протеривањем Аустријанаца из Мачве и Шапца, унапређен је 20. августа 1914. године за *Војводу*. То је други, по реду, наш *Бојни Војвода*.

У другом налету Аустријанаца на нас, у Октобру и Новембру 1914. године, Војвода Степа је са својом Армијом најпре јуначки задржавао надирање непријатељске војске; а затим много припомогао, да се онако славно задобије *Колубарска Битка*, очисти цела Западна Србија од Шваба и Маџара, и поврати наша лепа престоница Београд, крајем Новембра и почетком Децембра 1914. године.

Кад су нас Бугари изненада напали с леђа, 30. септембра 1915. године, Војвода Степа је опет био одређен, да са својом Армијом брани *широтски фронт*, и спречи надирање бугарској војсци ка Нишу и Морави. Али како се наша војска, под силним притиском Немаца и Аустријанаца са севера, морала повлачити, и Војвода Степа је морао постепено повлачити своју Армију пред навалом многобројне и одморне бугарске војске, дајући јој јуначки отпор, и наносећи јој огромне губитке у биткама код Ниша, Лесковца, Пусте Реке, Новога Брда, Приштине, и на положајима на левој обали *муџине и краве Ситнице* на Косову.

Са преостатком своје Армије, са којом се јуначки борио за одбрану и спас Отаџбине и он се, по паду Отаџбине, повлачио ка „*Сињему Мору*“,

кроз гудуре и кршеве Црне Горе и Арбаније, не одвајајући се ни једнога тренутка од својих преосталих сокола...

Пошто је своју Армију поново уредио на острву Крфу, истина малобројнију људством, него што је раније била, превезао ју је 1816. године, у месецу Мају на *Калкидичко полуострво*, а то је источно од Солуна. Ту се вежбала и допуњавала своју спрему, па је, у Августу 1916. године, Војвода Степа, повео своју Армију ка јужним границама Отаџбине у правцу Могленске равни — ка Соколцу, Добром Пољу, Ветернику и другим положајима. То је био најугроженији и најопаснији положај нашег *Солунског фронта*. Непријатељски положаји су били на највишим тачкама голих, високих и стрмених, нарочито с Могленске стране — мориховских планина.

Армија Војводе Степе је у таком положају остала и издржала од јесени 1916. до 1. септембра 1918. године, подвлачећи се стопу по стопу, до под саме врхове голих планина, на којима су се находили непријатељски и природни и вештачки утврђени положаји.

За то време, често су војници његове Армије имали, да издрже паклене нападе и кржаве борбе, али су они све то јуначки издржали и дочекали, да у срећном походу и налету 1. септембра 1918. године, избију и на саме врхове опасних непријатељских положаја, отму их и непријатеља потисну и потуку. Војници су сами на рукама износили на те положаје: митраљезе, топове и друга тешка ратна оруђа. — То је било тешко, претешко, али љубав према слободи пале и поробљене

Отаџбине, верност према Краљу, храброст и послушност војника и старешина према своме ретком команданту, чине те је све, све могуће!

За пребој тако тешког непријатељског фронта, један француски ратни дописник, назвао је Војводу Степу: *звонденим човеком* . . .

Онако, као што је Војвода Степа командовао од најмањих до највећих војних јединица, тако је поступно добивао и све официрске чинове. *Први најмањи (најмлађи) официрски чин, и последњи највећи — (најстарији) војводски, добио је у рашу, на бојноме пољу.* За потпоручника добио је, као питомац Војне Академије, 10. децембра 1876. године; за поручника 20. октобра 1882. године; за капетана II класе 22. фебруара 1887. год.; за капетана I класе 1. јануара 1891. год., за мајора 26. априла 1893. год., за потпуковника 29. априла 1897. године; за пуковника 6 априла 1901. године; за ђенерала 29 јуна 1907. године и за Војводу 20. августа 1914. године, после Битке на Церу.

✱

За његову дугогодишњу тачну, савесну и корисну службу у нашој војсци за време мира, као и за његово лично јунаштво, вешту и срећну команду у време рата — Војвода Степа, одликован је свим нашим и многим страним одличјима (орденима).

Од наших одличја има: Сребрну медаљу за храброст од 1876. године; Златну медаљу за храброст од 1878. године Таковски Крст IV. степена 1889. године; Таковски Крст III степена 1898. год., Таковски Крст II степена 1903. године; Бели Орао V степена 1897. год., Бели Орао IV степена 1904. Бели Орао III степена 1910. год., орден Св. Саве

I реда 1911. год., Карађорђеву Звезду III степена 1904. год., Карађорђеву Звезду с мачевима (ратно одличје) III степена 1915. год., Карађорђеву Звезду с мачевима II степена 1917 год., и Карађорђеву Звезду с мачевима I степена 1918. године, медаљу Краља Петра 1903. год., и све ратне споменице.

Од страних одличја има: Медаљу Обилића и Орден Књаза Данила — то су Црногорски ордени, добио 1910. год., Руске ордене: Светог Станислава III степена с мачевима 1878. год., Светог Станислава I степена 1912. год., Светог Ђорђа IV степена 1915. год., Грчки орден Спаситеља I реда 1918. год., Талијанску Круну I степена; Француски орден Почансне Легије 1916. године; Енглески орден Бата III. степена 1915. и II. степена 1918. године.

Све страке ордене добио је за време рата, као јунак и прослављени војсковођа.

* * *

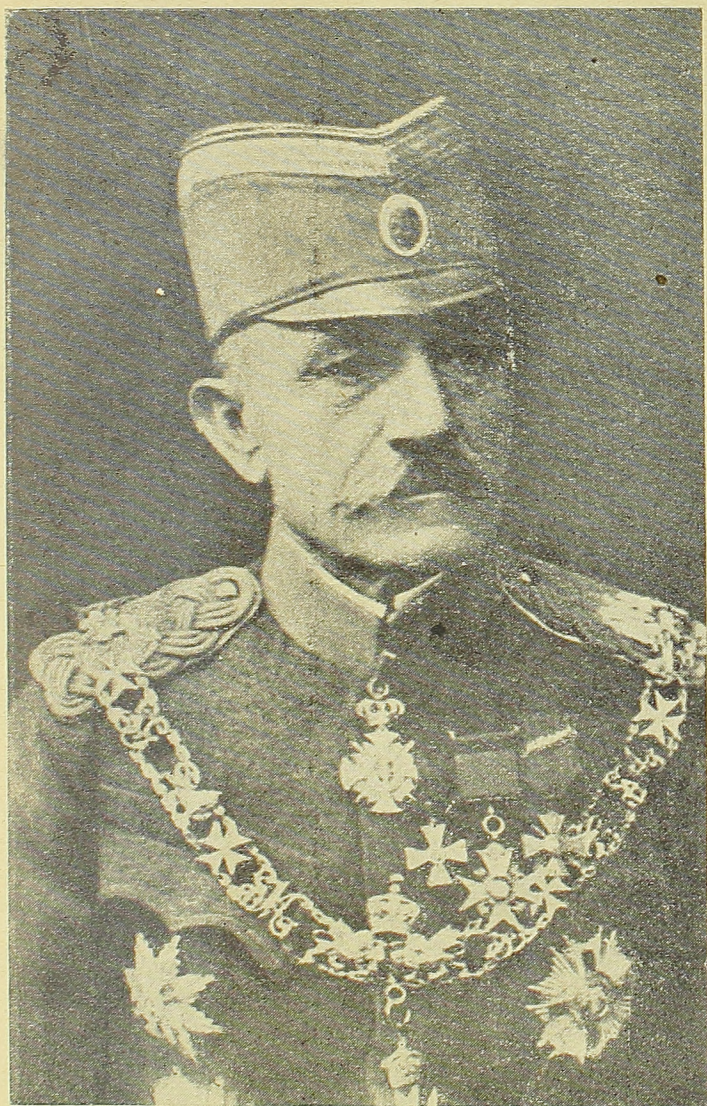
После потпуне победе над непријатељима, ослобођења поробљене Отаџбине, и уједињења свих Срба, Хрвата и Словенаца у једну краљевину, Војвода Степа, остао је још неко време на положају Команданта II Армије, са седиштем у Сарајеву. Али заморен дугогодишњом тешком и истрајном службом у војсци, замолио је Врховног заповедника све наше војске — Краља, да га разреши од те дужности, да се у миру одмори, и ужива у срећи коју му је Бог даровао, да толико добра учини својој Отаџбини.

Он сада живи у граду Чачку, окружен љубављу својих најближих сродника и великим поштовањем грађана тога града и његове околине,

који су поносили што је прослављени војсковођа изабрао њихов град за место својега сталног живљења. Он је, Богу хвала, иако у 67. години живота, још крећак и здрав, и, надао Бог нужде, гошов да опет послужи Ошацибини.

Београђани и сви многобројни учасници на сахрани Краља Петра Великог-Ослободиоца, на дан 22. августа 1921. године, имали су ретко задовољство, да виде јуначког Војводу Степу на коњу, — на челу пратње у ратничком (походном) оделу.

ВОЈВОДА ЖИВОЈИН Р. МИШИЋ

1855. † 1921.

ВОЈВОДА ЖИВОЈИН Р. МИШИЋ

Војвода Мишић је син наше поносне и питоме Колубаре. Родио се 7. јануара, 1855. године у лепом селу Струганику среза колубарског округа ваљевског. Оцу му је било име Радоваћ, а мајци Анђелија.

Још у основној школи одушевљавао се нашим јунацима из Устанка под Карађорђем и Милошем, а нарочито су му били узор његови земљаци: Бирчанин Илија и Ненадовићи, па је и сам жудео, да буде јунак и ратник. Стога по свршетку VI разреда гимназије, ступи у Војну Академију 20. септембра 1874. године.

Рат за *Ослобођење и Независност* од Турака 1876. године, затекао га је као питомца Војне Академије. Како је у оно време наша војска била мала, и имала мало официра, њему је дата команда над колубарским батаљоном, који је он вешто и храбро водио из борбе у борбу. За јуначко држање у том рату, добио је за потпоручника, 10. децембра 1876. године. И тако је, Војвода Мишић, још као питомац Војне Академије и млад официр, показао на ратном пољу прве знаке (особине) доцнијег великог и славног војсковође. За поручника је произведен 10. августа 1881. године; за капетана II

класе 22. фебруара 1887; за капетана I класе 1. јануара 1891. године, за мајора 2. августа 1893. године, за потпуковника 22. фебруара 1897., за пуковника 6. маја 1901., за ђенерала 20. октобра 1912. године, после Кумановске Битке, и за Војводу 4. децембра 1914. године, за заслуге за добивену Колубарску Битку, после које је Србија очишћена од Аустријанаца. Војвода Мишић је све официрске чинове заслужено добио, а први — најмањи и последња два највећа, добио је на бојноме пољу.

Војвода Мишић, бивао је поступно на свима важнијим положајима у нашој војсци. На свима положајима својом великом спремом, вредноћом и лепим опхођењем, био је диван пример и млађим и старијим од себе. Био је на овим положајима: командант батаљона, командант пука, Краљев ађутант, командант пешад. бригаде, професор Стратегије на Вишем Курсу Војне Академије, начелник оперативног одељења (где се израђују планови за битке, и које управља борбама), командант дивизијске области, помоћник начелника Главног Ђенералштаба; командант I Армије и начелник Штаба Врховне Команде. То су све положаји на које могу dospети само најбољи и најсрећнији војници. А Војвода Мишић био је у нашој војсци и једно и друго.

Војвода Мишић, учествовао је у свима ратовима, које је Србија водила од 1876., па до свршетка Европског Рата 1918. године. 1876. као командант колубарског батаљона Ваљевске Бригаде, 6 јула у борби код Раковице у Бугарској; у борби код села Плавнице код Зајечара; у борби на Јанковој Клисури, и у борби на Шиљеговцу са сво-

јим батаљоном, у саставу трупа чувеног војсковође, Ђуре Хорватовића.

1877. године као командир чете 7. пука на Јавору и Сјеници;

1885. у борби против Бугара на Брложнини, као командир 1. чете 5. пука, а у борби код Пирота као командант батаљона.

Од 1903. године, па све до 31. октобра 1914. године, био је помоћник начелника Главног Ђенерал-Штаба и Врховне Команде, — десна рука славног првог Војводе наше војске, Радомира Путника. Ратни планови и вођење Балканског 1912. и Бугарског рата 1913. године., заједнички је посао првога Војводе, и његовог помоћника Живојина Р. Мишића. 1. новембра 1914. године, постављен је за команданта I Армије. То је било у оно зло време, када се наша војска, нападнута од многобројнијег и спремнијег непријатеља, повлачила од Дрине и Саве срцу поносне Шумадије. Чим је Војвода Мишић, дошао у Армију и преузео команду, одмах је стао чинити припреме за заустављање непријатеља на згодном одбранбеном положају, одакле ће му бити угодно, кад му се мало одморе војници, да нападне и потуче непријатеља. Ти положаји су били од Рудника па, на запад преко Сувобора до Маљена и Повлена.

Кад је нашој војсци наређено, да 20. новембра 1914. године нападне непријатеља, I. Армија, под командом Војводе Мишића, јуначким и снажним нападом, пробила је непријатељски фронт на Руднику и Сувобору, и највише припомогла, да се у чувеној Колубарској Битци, потуче велика Аустријска војска под командом генерала Поћорека, и за 12.

дана очисти Србија од непријатеља. После те битке, он је добио чин Војводе (4. децембра 1914. године).

Војвода Мишић и пре ове битке важио је као спреман и вешт војсковођа, а овом битком задобио је глас *великог војсковође*, јер:

— „*Војвода Мишић на Руднику није прославио само себе, већ све нас — цео Српски Род*“.

После пропасти наше, у јесен 1915. године, Војвода Мишић, био је неко време на одмору. А када се, у јесен 1916. године, наша војска спрема, за напад на непријатеља, у правцу ка Битољу и Прилипу, Врховна Команда поново постави. Војводу Мишића за команданта I Армије: „*Који је поведе у бој са оном умешношћу и жешћином, како само он умеђаше. Резултат тих бојева био је ослобођење Битоља и једнога дела наше Отаџбине, што утврди наду и уверење код свију нас, да ћемо ускоро ослободити целу Србију и ујединити наш народ*“. На томе положају остао је све до 1. јула 1918. године, када је поверењем Врховнога Команданта Краљевића Александра, наименован за начелнике Штаба Врховне Команде. На овоме је положају неуморно радио на изradi нападног плана на непријатеља, и другим припремама за ослобођење Отаџбине. И, када је зато све припремљено било што треба, Врховни Командант свих наших Армија, Престолонаследник Александар, издао је наредбу, 1. септембра 1918. године, да наша јуначка војска пође на непријатеља и ослободи Отаџбину, коју је непријатељ три године душмански упропашћавао. Тај поход је био тако силан, ударац на непријатеља толико снажан и страховит, да је за седамнаест дана уништена бугарска

војска и ослобођена Јужна Србија, а потом настављено гонење Аустријске и Немачке војске, и до конца октобра била је очишћена сва Србија од непријатеља. А потом се прешло даље преко Дунава, Саве, Дрине, Драве, када су ослобођена сва наша браћа, и створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

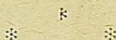
Тим величанственим походом наше прослављене војске, од почетка до свршетка, управљао је неумрли, Војвода Мишић. И тачно је речено да је: *„Војвода Мишић неоспорно био највећи војник нашега доба. Он је војник, кога је Провиђење озарило благословом да буде срећан на благо и корист његове Отаџбине и Народа“*.

Војвода Мишић, поред тога што је био спреман, вешт и прослављен војсковођа, био је и велики учитељ, живом и писаном речју, многим нашим живим и палим храбрим официрима. На Вишој Школи Војне Академије, предавао је Стратегију, најважнији предмет за ратнике и војсковође. У том се предмету учи како треба учинити распоред војске за напад на непријатеља. Он је о томе написао и књигу под називом „Стратегија“, која је нашим официрима од велике користи, а та је књига на гласу и у иностраној војној књижевности. У листу „Српска Војска“, штампане су му многе расправе о животу и раду војске. А превео је с немачког језика књигу „Тактика“, од немачког војног писца Балка. Тактика је војна наука о вештини напада на непријатеља, и одбране од непријатељског напада.

Војвода Мишић је за многобројне и трајне заслуге, које је учинио својој Отаџбини, одликован многим нашим и страним одличјем (орденима).

Његове јуначке груди красила су ова наша одличја: Таковски Крст сви редови, Бели Орао, Карађорђева Звезда с мачевима 2; ратне споменице свих ратова. Последње му је одликовање било, Карађорђева Звезда с мачевима I степена.

А од страних одличја имао је: Енглески орден Св. Михаила и Ђорђа I степена; руског Св. Станислава II степена; IV степена руског Св. Ђорђа; I степен Француске Легије Чести, I степен грчког Св. Спаситеља; III степен Румунске Круне, и орден Италијанске Круне још других неких држава. Сва ова одличја од страних држава, дата су му као прослављеном нашем војсковођи...

Због силног умног напора и рада, око израде ратног плана за пробој непријатељског Солунског фронта, и управљања борбама од Кајмакчалана до Марибора, славни Војвода, по свршетку рата оболи тешко. Да би својој тешкој бољци нашао лека, отишао је у Париз, престоницу пријатељске нам Француске, где су га лечили њихови најчувенији лекари. Цео је наш народ са великим страхом и зебњом пратио ток Војводине болести; радовао се вестима о бољитку Војводина здравља, а жалостио се, када би чуо, да му се болест погоршала.

Када су најбољи француски лекари увидели, да Војводином болести нема лека, и пошто је он заслужни син Отаџбине, саветовали су, да га жива пренесу у Отаџбину, и у њој склопи своје уморне очи. Тако је и урађено. Војвода је донесен у Београд, где су га у једној болници лечили наши први лекари. Ту су га походили, и понуде му доносили

његови многобројни ратни другови, пријатељи и познаници. Једнога дана, када се Војвода сунчао, тешко, претешко болан, пред болницом у којој је боловао, ондашњи Престолонаследник — садањи наш Краљ Александар, походио је славнога Војводу на челу једнога одреда војске, која га је одушевљено поздравила.

На жалост, и поред све неге, и усрдне жеље целога народа за Војводино оздрављење, он није могао преболети своју тешку бољку, већ је 7. јануара 1921. године у пет и по часова у јутру, предао свој витешки дух Творцу света. Глас о његовој смрти брзо је допро у све крајеве наше уједињене Отаџбине. У целом народу завладала је велика жалост. Највећу жалост, после његове породице, осетили су ратници, које је он предводио „од Сувобора до Марибора“, из победе у победу, из славе у славу. Његово мртво тело лежало је два дана у Официрском Дому. Није било живе душе у Београду, која није похитала у Дом, да последњи пут види лик Војводин, целива крст на јуначким грудима, и помоли се Богу за покој душе великога ратника.

— Тело Војводе Мишића, сахрањено је у Београдском гробљу, 23. јануара 1921 г. у један час и четрдесет минута по подне. Пратња великог јунака и војсковође Мишића, почела је у 9 час. пре подне, а учасника је било толико много, да Београђани не памте толике пратње. На тој је пратњи био и Престолонаследник-Краљ Александар, Министри, Народни посланици, Генерали и многи други виши и нижи официри, виши чиновници свих струка, ђаци свих школа са својим настав-

ницима; војници свих родова оружја, ратни инвалиди, и многобројно грађанство из града и са села. — На мртвачки одар Војводе Мишића, положени су многобројни венци у знак признања његових великих заслуга за Отаџбину, од којих је највећи и најлепши Престолонаследника-Краља Александра, а најскупоценији — Палмова гранчица од „сувога злата“, коју је положила Француска држава, и тиме одала видно признање славном савезничком војсковођи (сл. 5).

Опело Војводино извршио је, Патријарх Димитрије са Епископом Иринејом и многобројним свештенством, у Саборној Цркви. По свршеном опелу, Патријарх је, у име цркве — вере, захвалио Војводи на његовој љубави и пожртвовању за веру и Отаџбину. Још су у цркви говорили Министар Војни, Ђенерал Бранко Јовановић, који се у свом говору опростио са Војводом у име осталих министара и целокупне војске, и Г. Иван Рибар, председник Уставотворне Скупштине, у име уједињеног троименог народа, који за своје уједињење дугује вечиту захвалност: „*Великом Ђенију нашег војништва*“. Пред црквом је говорио, Ђенерал Петар Пешић, који је у свом говору изјавио дубоки бол за губитком Војводе Мишића, износећи његове велике војничке способности, и заслуге за нашу војску и државу.

Пред Универзитетом је говорио о значају рада Војводе Мишића, професор Универзитета, Д-р Никола Вулић. Он је у свом говору изнео заслуге Војводине за велико дело народног уједињења, и тај ће говор бити од драгоцене вредности писцима наше Историје из овога времена.

У име наших ратних инвалида опростио се на Теразијама са Војводом резервни мајор — инвалид, Миодраг Стефановић, и захвалио дичном војсковођи на очинском старању о ратним друговима, за све време дугог, мучног и победоносног рата.

На гробу говорили су школски другови Војводини: пуковник, Свет. Исаковић и ђенерал, Ђока Ђорђевић, који су га у својим говорима другарски ожалили. Пред само спуштање Војводиног тела у гроб, наш чувени родољубиви песник, Војислав Ј. Илић-Млађи, прочитао је, с великом тугом, ову дивну песму своју:

НАД ГРОБОМ ВОЈВОДЕ МИШИЋА

ВОЈИСЛАВ Ј. ИЛИЋ МЛАЂИ

Доста си, у страшној и крвавој војни
Водио херојске, победничке чете,
Сад почивај мирно, велики покојни,
Спавај, добри сине Отаџбине свете!

Своју кап последњу испивши из чаше,
Отишо си мирно из земне дубраве
К'о божанствен гениј крпке расе наше,
Изабраник Марса и љубимац Славе.

Овде, где у незнан све заслуге оду
А најлепша дела непризната буду,
Отаџбини ти си пружио слободу
А она ти пружа — своју топлу груду.

Четир Бојне Војводе

К'о да си свој позив још унапред снив'о:
 Ђачић из маленог села Струганика,
 Ти си, још дететом, видно показив'о
 Сву ширину душе будућег војника!

Сав твој живот славни — о, дични покојни! —
 Беху: битке, борба, атмосфера тмурна.
 Историја твоја, о, Војводо бојни,
 То је цела наша историја бурна!

Сувобор и Рудник у њој заблисташе
 С победничким блеском и с безброј трофеја;
 Кајмакчалан тврди — круна славе наше!
 И Ветерник кршни — наша апогеја!

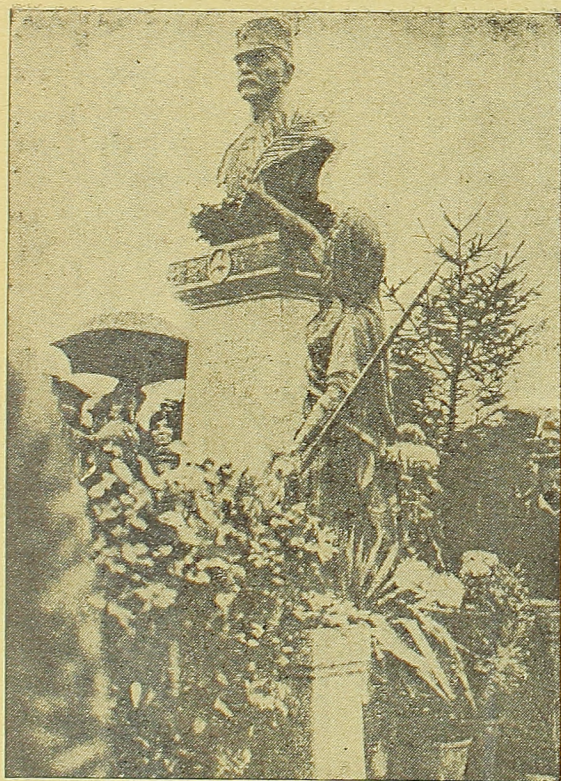
Ал' не само војник што си крвцу лио
 И Војвода слављен, што ћеш живет' до век,
 Ти си нешто више, нешто лепше био:
 Једна светла душа, један узор — човек!

Ти никад, на земљи, богатство не виде
 Ал' судбине пути том су, можда, криви.
 Поштење с богатством врло ретко иде!
 Благо сиромашу који вечно живи!

Раширених рукѹ, покојници давни,
 Сад чекају на те, на вратима гроба:
 Бинички и Ђуро Хорватовић славни,
 Киријев и Катић и Путника оба!

Пођи!... Кад се, најзад, разиђемо тако
 На твом гробу неће никог бити више,
 По њему ће само падати полако
 Јануарски хладни снегови и кише...

Ал', кад време дође, и зима пролети
 И птичице, с песмом, весело закруже,
 Донесите, децо, на гроб овај свети
 Босиљак, поменак, каранфил и руже

СПОМЕНИК НА ГРОБУ
— ВОЈВОДЕ МИШИЋА —
1855. † 1921.

И певајте овде! Ваша песма свака
Олакшаће оном, ког је покој скрио!
Бар смрт нек му буде пријатна и лака
Када му је живот црн и тежак био!

А сад, браћо, Срби, Хрвати, Словенци,
Удружени братском љубављу и слогом,
К највећем војнику двадесетог века
Приђимо сви редом и рецимо: „Збогом“!

„Збогом, славни мужу! Дико наших дана!
„Војводо са срцем непобедног лава“!...

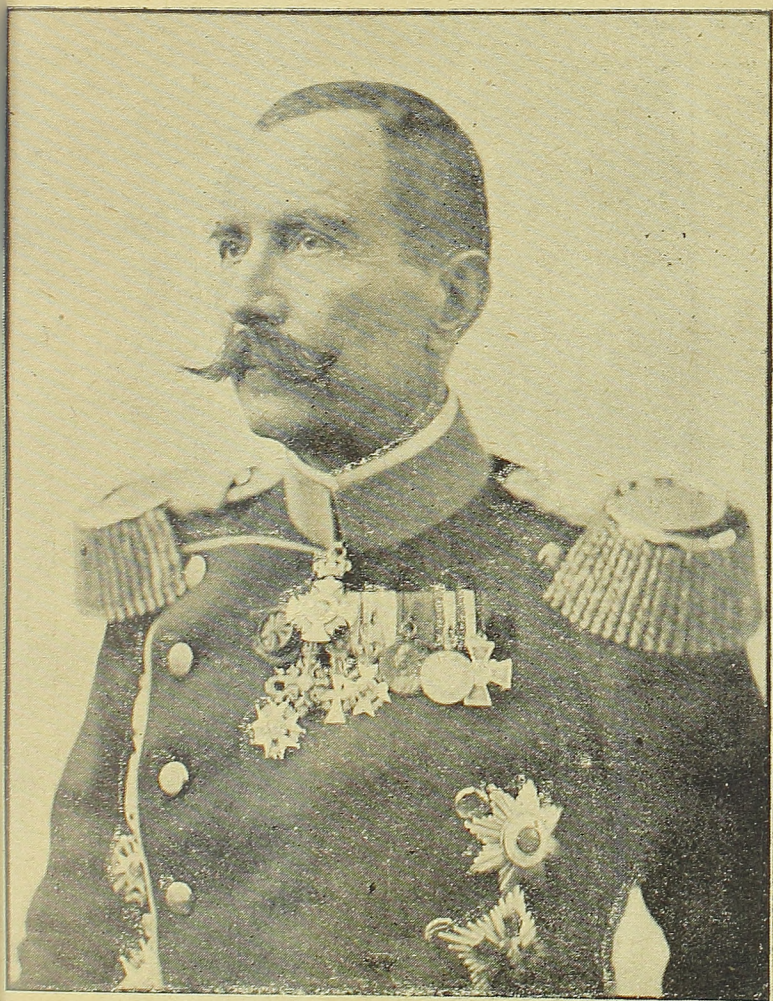
У име последње поште великана,
Тобџије, плотуном!... Ура! Слава! Слава!...

*

Заслугама неумрлога Војводе Мишића за Уједињену Отаџбину, указао је пуно признања и Његово Величанство Краљ Александар, давши, 17. Пешад. Пуку Дринске Дивизије име — *Војводе Мишића*. То је било онога дана, када је 19. Пешадиском Пуку Шумадиске Дивизије, дато име — *Војводе Пушника*. А благодарна Уједињена Отаџбина подигла му је на гробу диван споменик, који је израдио наш признати и чувени вајар — Академик, Ђока Јовановић (сл. 5.)

*

— „Мајке ће песмом о великом војводи подизати младе нарашћаје, и његовим примером најважније и учићи децу своју, како се служе Отаџбини. Гуслари ће преко струна својих „јавор гусала“, илести венце новим јунацима, на челу са Војводом Мишићем“.

ВОЈВОДА ПЕТАР П. БОЈОВИЋ

1858.

Војвода Петар П. Бојовић

Војвода Бојовић је рођен, 4. јула 1858 године, у селу Мишевићу, под лепом планином Златаром, на средокраћи између Црне Горе и Србије, у ондашњем Новопазарском Санџаку, а сада у округу Пријепољском. Оцу му је било име Периша, а мајци Рада. Његови родитељи нису старином били из тог места, већ су се у то село доселили из предела Васојевића у Црној Гори. А по ослобођењу топличкога округа, 1877. године, најстарији му брат Јован, са својом породицом, и снаха са децом, брата му покојног попа Илије, населили су се у селу Горњој Коњуши, у срезу прокупачком. Још су му у животу браћа, Лука артиљер. п. пуковник у пензији и Епископ Жички Јефрем, а Војвода је од њих петорице — најмлађи брат.

Како је његово место рођења тада било под турском управом, која је рђаво поступала са Србима, а слушао је од својих родитеља и певача гуслара, да су Срби имали некада своју велику царевину, и да и сада имају две српске државе слободне: Србију и Црну Гору, млади је Бојовић чезнуо, да у једну од њих оде и у њој остане. Та му се жеља и испунила. Као дечко од 9. година прешао је, 1867. године, са својим родитељима и

браћом, преко планине Јавора у Србију, и настане се у прво време у Ивањици. Ту је Бојовић, свршио основну школу, и како је био врло даровит ђак, наука му омили, па се одлучи, да продужи школовање и у гимназији. Први разред гимназије свршио је у Ужицу, а други, трећи, четврти и пети у Београду, и то све са одличним успехом. Он је за време школовања у гимназији послуживао, те се издржавао, јер је био пуки сиромашак.

У основној школи, а у гимназији још и више и боље, учио је нашу Историју и Земљопис, из којих је наука сазнао о негдашњој нашој слави и величини под Немањићима, нарочито под владавином Силног Цара Душана; сазнао је у којим земљама живе наша браћа под туђином, и како се пате, па је силно желео, да се негдашња слава и величина наше државе опет поврати; да се наше земље испод туђинске управе ослободe и народ уједини. А да би и сам што више могао припомоћи, да се то оствари, он науми да, цео свој живот посвети војној служби. Због тога је, по свршеном V. разреду гимназије, и ступио у Војну Академију, 6 октобра 1875. године, а свршио ју је са *одличним успехом*, 1880. године, као први у рангу (реду).

Од дана, када је по свршеној Академији произведен за артиљеријског потпоручника (најмлађи официр — најмлађи официрски чин) 21. јула 1880. године, па све до данас, он је цео свој живот посветио Отаџбини. Иако је војничка служба тешка и пуна одговорности, Бојовић ју је исправно, часно и са јуначким пожртвовањем увек најодушевљеније вршио. Његов живот је и у погледу вршења службе,

и у погледу живота ван службе у породици и друштву угледан Све старешинске чиновне, и у миру и у рату, добивао је на време, и увек, то му је била заслужена награда и признање за његову тачну и одану службу Отаџбини. Тако за коњичког поручника, произведен је 24. децембра 1883. године за коњичког капетана II. класе 22. фебруара 1888. године, за ђенералштабног капетана I. класе 30 августа 1891. године; за ђенералштабног мајора 2. августа 1893. године, за пешадијског потпуковника 21. септембра 1897. године; за ђенералштабног пуковника 6. маја 1901. године; за ђенерала 20. октобра 1912. године, као награда за добивену Кумановску Битку, у којој је учествовао као начелник Штаба I. Армије, којом је командовао Прстолонаследник Александар, и за Војводу 13. септембра 1918. године, и тај чин је добио као награду за пролом Солунског непријатељског фронта од Сокола до Грунишког виси, са I. Армијом којом је командовао.

Да би што боље проучио војничку службу, Војвода Бојовић, је служио у три најважнија рода оружја: у пешадији, артиљерији и коњици. Био је годину дана и у Француској, ради проучавања уређења чувене Француске коњице. А као ђенералштабни официр, он је имао прилике, да добро проучи и остале родове и војне установе, стога му је Краљ, као Врховни Командант све војске, додељивао разне више Команде. Био је Командант: пешадијског пука, пешадијске бригаде, дивизијске области, коњичке дивизије, трупа Нове Области (Јужне Србије), приморског кора (одреда војске

од свих родова оружја) за напад на Скадар 1913. године и командант I. Армије.

Био је начелник Штаба Команде Дивизијске Области; начелник Штаба оперативне војске; начелник оперативног одељења Главног Ђенералштаба; помоћник начелника Главног Ђенералштаба; заступник начелника Главног Ђенералштаба; начелник Штаба Главне Војне Инспекције; начелник Општег Војног Одељења Министарства Војног; начелник Штаба I Армије у Балканском Рату 1912. и 1913. године и начелник Штаба Врховне Команде.

Војвода Бојовић, учествовао је у овим ратовима, биткама и борбама: 1876. и 1877. године противу Турака, као питомац Војне Академије као подофицир у Батерији, 1885. и 1886. год. у рату противу Бугара, као коњички поручник у борбама на Врапчи, Сливници, Драгоманском Теснацу, Цариброду и код Пирота. У Балканском Рату 1912. и 1913. год. против Турака као начелник Штаба I Армије, под заповедништвом Престолонаследника Александра, управљао Армијом при прелазу границе у околини Ристовца, затим у битци код Куманова, после које је добио ђенералски чин, па у бојевима на Бабуни, Бакарном Гувну и код Би тоља. Потом противу Бугара, у јуну и јулу 1913. год. на Брегалници, код Дренка, Рајчанског Рида, Царевог Врха и Криве Паланке.

У Светском Рату, који је трајао од 1914—1918. год., као Командант I Армије у борбама при повраћају Шапца, од Аустријанаца и Маџара, када је и рањен; код Љубовије, на планини Јагодњи (положај Мачков Камен), код Става и Ваљева.

Када су нас Бугари, 30. септембра 1915. год.

напали мучки с леђа, и допрли близу Скопља, Војвода Бојовић је, по други пут, постављен за Команданта Трупа (све војске) Нове Области, и управљао борбама у одбрани Скопља, Качаничког и Кончулског Теснаца, код Гиљана, на Лабљанима, код Липљана (на Косову), Суве Реке и Призрена. Са малом снагом, он је дуго и упорно задржавао навалу Бугара, да не продру на Поље Косово, и не пресеку осталој нашој војсци, која се повлачила испред силне навале Аустријанаца и Немаца, Влади, Скупштини и избеглицама — једину одступницу преко Црне Горе и Албаније ка Јадранском Мору. Да није било те веште и јуначке одбране, Бугари би пре стигли на Косово Поље од наше војске, гоњене надмоћнијом непријатељском силом, где би наша славна војска сва изгинула, или била заробљена, а ми потпали у ропство, из којег, Бог зна, да ли би се кадгод избавили.

Како је начелник Штаба Врховне Команде славни, Војвода Радомир Путник, за време мучног повлачења наше војске кроз кршове Црне Горе и Албанске кланце и гудуре, био тешко оболео, то је на његово место постављен, Војвода Бојовић, који је руководио тим повлачењем. То су били најтежи и најцрњи дани у животу наше војске. Помоћу наших савезника Француза и Енглеза, превезао је нашу војску из Црне Горе и Албаније на Крф, где ју је преуредио, наоружао и снабдео осталим потребама, па превезао у Солун, и управљао борбама, у јесен 1916. год., код Острова, Горничева, на Кајмакчалану и др. положајима у Кључу Црне Реке, које су борбе допринеле паду Битоља у наше руке.

У Јуну месецу, 1918. год., смењен је са положаја начелника Штаба Врховне Команде, па је постављен за Команданта I Армије по други пут. Као Командант I Армије проломио је са својом Армијом јако утврђени непријатељски фронт од Сокола до Грунишког Виса, затим под борбом гонио непријатеља преко Црне Реке, освојио Дренску Планину, Радобиље, варош Велес, прешао реку Вардар, и преко Овчег Поља стигао у Куманово, где је пресекао одступницу бугарској војсци, која се повлачила и бежала ка Ћустендилу и Софији, те је морала у отвореном пољу положити оружје и предати се. Учествовао је са својом Армијом и у даљем гонењу непријатеља и у борбама код Врање, Грделичког Теснаца, Ниша, и даље до Саве и Дунава. По том је прешао и ове две реке, и са осталим Армијама учествовао у ослобођењу Војводине (Бачка Банат и Срем), Славоније, Хрватске и Словеније, и много припомогао ослобођењу тих покрајина, и уједињењу у једну Краљевину, Срба, Хрвата и Словенаца.

У току своје дуге и много заслужне службе Отаџбини, Војвода Бојовић, одликован је многим одличјима нашим и страним:

Од наших најважнија су му одличја: Ратне Споменице, Златна медаља за храброст, Карађорђева Звезда IV, III. и II степена с мачевима и Бели Орао I. степена с мачевима. То су одличја којима се одликују само ратници за храброст — јунаштво, и вешто вођење војске у рату. А Војвода Бојовић је и јунак и вешт војсковођа...

А од страних одличја има: Француски орден Почасне Легије II степена и Ратни Крст; Енглески

орден: Св. Михаила и Ђорђа II степена; руски: Св. Станислав III степена; италијански: Св. Мауриција и Лазара I степена; грчки: Св. Спаситеља II степена и др. држава.

По смрти Војводе Мишића, у Јануару месецу 1921. год., постављен је по други пут, за начелника Главног Ђенералштаба, на коме је положио до скоро био.

Војвода Бојовић је, такође, и писаном речју био учитељ многим нашим палим и живим ратницима официрима. Најновије му је књижевно дело: *Одбрана Косовога Поља*, у коме је изнео најважније радње оних нечувених напора наше јуначке војске, у месецу Октобру и Новембру 1915. год., да што дуже задржи продирање Бугарске војске у Поље Косово, кроз Качанички и Кончулски теснац.

✱

Војвода Бојовић се сада заслужено одмара од силног и најорног рада у нашој војсци, како за време мира, тако и у дугоштрајним крвавим, а по нашу уједињену Отаџбину — срећним ратновима. Он је још крећак и узданица наше војске, живо праћи њен животи и ратну науку, и гођов је, у сваком тренућку, да сву своју снагу и све своје велико војничко знање стави у службу Отаџбини, када то буде зашребало.

* * *

Лепа је, богата је, и дивна је наша велика и уједињена Отаџбина. И њене плодне и простране равни око великих река: Дунава, Саве, Драве, Мораве, хучнога Вардара, Босне, Уне и других река начичкане великим и богатим градовима и китњастим селима, као и њени брежуљци, планине језера и отоке плавога Јадрана, — све је тако дивно, све је толико лепо, да им у свету нема такмаца... У њој живе три драга брата: Србин, Хрват и Словенац. Сваки кутак наше прелепе Отаџбине од Кајмакчалана до Марибора, и од плавог Јадрана до Балкана, браћи је подједнако мио и драг. Браћа, која су се сложним радом и небројеним жртвама својих најбољих синова ујединила у једну велику и снажну краљевину, умеће је паметним и споразумним радом очувати и унапредити. Поносно је живети у заједници у великој, богатој и снажној Отаџбини; а још је поносније сложено је унапређивати и од непријатеља бранити.

Огромну већину грађана наше краљевине чине сељаци. Вредни су и трезвени наши сељаци. Већину наших најбољих занатлија у селима и градовима, малих и великих трговаца, учитеља професора, свештеника, судија, официра и других

чиновника, дала су наша села... Наша су села дала и три народне владалачке династије: Петровића, Карађорђевића и Обреновића, као и безброј других знаменитих бораца за слободу, научника и напредних привредника.

Тако је било у прошлости, а није друкче ни у садашњици. Од четири Бојне Војводе, тројица су синови сељачки, а само је један од њих, по рођењу, варошко дете. — *Кумодраж*, родно место Војводе Степе; *Струганик*, родно место Војводе Мишића, и село *Мишевићи*, родно место, Војводе Бојовића, још једном су утврдили, да снага наше државе лежи у селу, у правом извору народног живота и снаге.

Дужност је свих просвећених синова широм наше Краљевине, да раде на унапређењу наших села, и створе што боље погодбе за удобнији и срећнији живот у њима. Настојавати, да се у селима подижу здрави и удобни домови за живљење у њима. Помагати их у набавци савршенијих пољопривредних справа за земљорадњу, поучавати их у напредном одгајивању стоке, живинарства и воћарства. Постарати се да свако село има здраву воду за пиће и у довољној количини. Ниједно село не треба оставити без школе; а сва дорасла деца за школу и мушка и женска треба да сврше бар основну школу. Народне књижнице и читаонице, земљорадничке и друге пољопривредне подружине оснивати у селима. Настојавати да бар 2—3 општине имају свога лекара, који ће се бринути о народном здрављу грађана тих општина. Помоћи им да саграде путове, да би што лакше, и што пре могли своје производе изнети на трг и унов-

чити их, а на тргу купити без чега не могу бити, а чега нема у селу.

Само таквим радом за унапређење наших села, просвећени синови Отаџбине, достојно ће одужити свој дуг селима, из којих је већина њих и поникла, и створити погодбе, да нам села и у будуће рађају и дају крепку, трезвену и родољубиву Омладину, која ће бити стуб Отаџбине: *у њој слашкo у миру поживети; а за Отаџбину славно кад употреба и умрети.*

27. XI. 1967

ЦЕНА 15.— ДИНАРА
